

УЧАСНИКИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ ЗА ГРУПОВИМИ ПОЗОВАМИ

PARTICIPANTS OF THE LITIGATION PROCESS DURING THE CONSIDERATION OF CASES FOR GROUP POSES

Олдак Т.В.,

*аспірант кафедри цивільного права та процесу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Стаття присвячена диференціації учасників судового процесу під час розгляду справ за груповими позовами, визначенню їх характерних рис, а також представленню прав та обов'язків таких осіб на стадіях цивільного судочинства вказаної категорії справ, визначенню ролі кожного у процесі встановлення істини по справі та реалізації їх процесуальних повноважень. Шляхом аналізу наявного нормативно-правового регулювання та наукової доктрини автором сформульовано пропозиції до цивільно-процесуального законодавства, які націлені на удосконалення чинного порядку розгляду цивільних справ.

Ключові слова: цивільне судочинство, груповий позов, учасники судового процесу, ініціюючий позивач, багаточисельна група.

Статья посвящена дифференциации участников судебного процесса при рассмотрении дел по групповым искам, определению их характерных особенностей, а также представлению прав и обязанностей таких лиц на стадиях гражданского судопроизводства указанной категории дел, определению роли каждого в процессе установления истины по делу и реализации их процессуальных полномочий. За счет анализа имеющегося нормативно-правового регулирования и научной доктрины автором сформулированы предложения к гражданско-процесуальному законодательству, которые направлены на совершенствование действующего порядка рассмотрения гражданских дел.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, групповой иск, участники судебного процесса, иницирующий истец, многочисленная группа.

The article is devoted to the differentiation of participants in the litigation during the consideration of cases under group laws, the definition of their characteristic features, as well as the representation of the rights and responsibilities of such persons at the stages of civil proceedings in the specified category of cases, determining the role of each in the process of establishing truth in the case and realizing their procedural powers. By analyzing the existing regulatory legal regulation and scientific doctrine, the author formulates proposals to civil procedural legislation aimed at improving the current procedure for reviewing civil cases.

Key words: civil proceedings, group lawsuit, trial participants, initiating plaintiffs, numerous groups.

На сучасному етапі розвитку суспільні відносини стають більш складними, узагальнюючи у своєму складі десятки, а інколи й тисячі суб'єктів, що зазнають тих чи інших порушень, які потребують відновлення у встановленому порядку. Разом із тим обрання зазначеними особами процесуального способу захисту не тільки визначатиме порядок розгляду судом цивільної справи, а й характеризуватиме роль їх учасників. Саме останньому буде приділятися увага під час здійснення цього дослідження, оскільки процесуальна процедура розгляду цивільних справ завдяки поданню групового позову все ще залишається новітньою для цивільного судочинства України та потребує більш детального всебічного вивчення. Все ж таки на початку розкриття цієї тематики варто вказати, що специфіка групового позову визначить й особливості, що будуть притаманні кожному з учасників судового розгляду, окреслюючи обсяг їх прав та обов'язків під час цивільного провадження.

Зазначаємо, що на цей час наявна ціла низка наукових напрацювань, які присвячені дослідженню окремих питань групового позову. Варто зазначити, що за своїм науковим рівнем вони є досить різноманітним; вважаємо за необхідно звернути увагу на вивчення, проведені у дисертаційних дослідженнях

Г.О. Аболоніна «Групповые иски в гражданском процессе» 1999 р. [1], Л.А. Островської «Непрямі (похідні) позови: міжнародний досвід та законодавство України» 2008 р., [2] Т.В. Степаненко «Судочинство у справах за позовами про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб» 2008 р. [3], Ш.Б. Кулахметова «Особенности рассмотрения арбитражными судами дел о защите прав и законных интересов группы лиц» 2011 р. [4], Б.О. Журбіна «Процесуальні особливості розгляду судами дел по групповым и производным искам» 2013 р. [5], В.А. Миколаєць «Груповий позов у цивільному процесі України» 2014 р. [6], А.В. Губської «Групові позови в цивільному процесі» 2015 р. [7], В.В. Борщенко «Групові позови в господарському процесі» 2015 р. [8]. Між тим, систематизуючи та узагальнюючи позиції вчених у представлених роботах, зазначимо, що кожен науковець формував своє бачення процесуального механізму розгляду справ за груповими позовами, які за своєю суттю є протилежними за змістом. Крім того, окремі аспекти, у тому числі те, що стосується учасників групового провадження, не віднайшли свого дослідження. Отже, наявність непогодженості представників наукового співтовариства щодо визначеності із порядком розгляду справ за груповими позовами, процесуальної ролі їх

Рис. 1. Склад учасників судового процесу за груповими позовами

учасників, а також недосконалість процесуального законодавства в означеній сфері зумовлює необхідність проведення дослідження специфіки суб'єктів групового позову.

З означеного випливає основна мета проведення цього вивчення, а саме здійснення виокремлення суб'єктів групового провадження, а також проведення комплексного розгляду їх процесуальних прав та обов'язків.

Зазначаємо, що на цей час основою нормативного регулювання для визначення суб'єктного складу цивільного провадження за груповим позовом виступає положення глави 4 розділу I Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), який надає загальне бачення осіб, що задіяні під час встановлення істини по справі, а також їх процесуальних прав та обов'язків. Завдяки систематизації представленого процесуального законодавства стає можливим формулювання складу учасників судового процесу за груповими позовами.

Варто зазначити, що представлена схема дає змогу найбільш яскраво спостерігати коло осіб, які задіяні під час розгляду у суді першої інстанції та відіграють свою визначальну роль на кожному етапі цивільного провадження. Так, проводимо поділ зазначених суб'єктів цивільного судочинства на три самостійних, проте взаємопов'язаних групи, оскільки кожен із них виконує лише йому притаманну функцію, доповнюючи тим самим загальну картину. В основу класифікації закладаємо критерій їх процесуальної ролі під час судового розгляду. Варто зазначити, що першу групу об'єднують ті, особи з яких починається розгляд справи за груповим позовом та кореспондуючим їм особам. До другої групи належить суд як незалежний суб'єкт, який у процесі розгляду справ цієї категорії приймає рішення по справі, вирішуючи та урегульовуючи спірні правовідносини, що виникли між відповідачем та кожним учасником багаточисельної групи. І, зрештою, третю групу становлять суб'єкти, які доцільно підрозділити на дві підгрупи: перша об'єднує осіб, які забезпечують

діяльність судді та усього процесу загалом, а друга – осіб, які виконують інформативну функцію та фактично «точечно» беруть участь у процесі розгляду групового позову.

Беззаперечно, акцент під час цього дослідження робимо на вивченні прав та обов'язків суб'єктного складу цивільного провадження справ за груповими позовами. Так, звертаючись до сторін групового провадження, зазначимо, що багаточисельна група здебільшого формується на стороні позивача, у зв'язку з чим зазначаємо ускладненість конструкції наявності двох груп суб'єктів, що мають відмінний процесуальний статус. Так, говорячи про ініціюючого позивача (позивачів), зумовимо, що такі особи є учасниками групи, які взяли на себе повноваження щодо захисту не тільки власних інтересів, а й відстоювання порушених прав та законних інтересів інших представників такої групи. Аналізуючи процесуальний статус вказаних осіб, означимо, що обсяг їх процесуальних повноважень є відмінним, адже ініціюючий позивач (позивачі) є стороною по справі та, відповідно, наділяється відповідними права та обов'язками, зокрема, передбаченими ст. 43 та ст. 49 ЦПК України. Варто лише зумовити, що кількість ініціюючих позивачів не має бути «занадто» широкою, оскільки цей факт призведе до ускладнення процедури розгляду цивільної справи, зважаючи, насамперед, на їх процесуальний статус, через те, що кожен із них вважатиметься співпозивачем із відповідним обсягом процесуальних повноважень. Розвиваючи дискусію у вказаному ключі, зауважимо, що, з'ясовуючи їх кількість, варто застосовувати принцип розумності, визначаючи тим самим основні вимоги, що характеризують процесуальний механізм захисту цивільних прав чисельної групи осіб як новітнього інструменту у сучасному цивільному судочинстві України. Комплексно підходячи до вирішення означених питань, пропонуємо доповнити ЦПК України ст. 42-1.

«Стаття 42-1. Склад учасників справи за груповим позовом та їх чисельність

1. У справах за груповими позовами учасниками справи є сторони (ініціюючий позивач (позивачі), відповідач), треті особи, учасники багаточисельної групи.

2. Кількість ініціюючих позивачів не може бути більшою за 5 осіб.

3. Ініціюючий позивач (позивачі) користуються права передбаченими ст.ст. 43, 49 цього Кодексу.

Учасники багаточисельної групи мають право, передбачені п.п. 1, 4, 5 ч. 1 ст. 43 цього Кодексу».

Беззаперечно, саме чітка визначеність на законодавчому рівні процесуального обсягу прав вказаної групи суб'єктів є гарантією забезпечення ефективного впровадження у сучасне процесуальне законодавства механізму захисту прав багаточисельних груп осіб та їх подальшого правозастосування.

Разом із тим у справах за груповими позовами ключового значення набувають саме представники сторони з багаточисельним суб'єктним складом, оскільки здебільшого саме вказаний суб'єкт забезпечує організаційний та юридичний супровід розгляду такої справи. При цьому зазначаємо, що досвід інших країн показує, що до групового провадження залучаються великі юридичні компанії, які мають достатні фінансові ресурси, необхідні для забезпечення ведення вказаної категорії справ, йдеться про процесуальне законодавство США та Англії [9]. Крім того, зазначаємо, що такі фірми здійснюють вивчення нормативно-правових актів, що регулюють спірні правовідносини, вибудовують правову позицію, націлену на відновлення порушеного права кожного учасника багаточисельної групи, вживають заходи на урегулювання конфлікту на досудових етапах, а також представляють їх інтереси безпосередньо у суді та на стадії виконання рішення суду. Окремо зазначаємо, що юридичні компанії можуть бути активно задіяні у зборі доказового матеріалу, що підтверджує факт виникнення масового порушення та шкоду, заподіяну кожній особі із чисельної групи, і здійснений у процесі подальшого їх опрацювання та підготовки відповідних процесуальних документів.

Що стосується процесуального статусу відповідача та його представника, їх участь під час розгляду справ за груповими позовами не вирізняється від участі таких суб'єктів у позовному провадженні. Разом із тим чисельність на стороні позивача вносить свої корективи у порядок підготовки та участі відповідача у цивільному судочинстві, адже при надходженні до нього групового позову та матеріалів, доданих до нього, виникає необхідність здійснити їх вивчення та сформувати власне правове бачення, що втілюється у відзиві до групового позову. Крім того, необхідно зазначити на одне досить проблемне питання, що фактично може призвести до блокування розгляду групового позову чи його затягування. Маємо на увазі ситуацію, коли відповідач під час так званої «сертифікації групи» здійснюватиме оскарження включення того чи іншого представника до її складу або розміру заявленої суми відшкодування. Так, наприклад, якщо склад учасників налічує

сотні осіб, які вважають себе частиною багаточисельної групи, заслуховування судом доводів кожної сторони потребуватиме значного проміжку часу та фактично додаткових фінансових ресурсів. Необхідно зазначити, що представлене є досить проблемним питанням механізму захисту прав шляхом подання групового позову, оскільки така діяльність відповідача може бути розцінена як зловживання правом. У зв'язку з чим роль судді набуває визначального значення, оскільки саме він здійснює управління процесом загалом та має вчинити дії, націлені на мінімізацію виникнення окресленої ситуації. Крім того, зазначаємо, що ведення справ такої категорії вимагає від головуючого достатнього рівня професійної підготовки, практичного досвіду та організаційних навичок. Фактично суд здійснюватиме управління складною процесуальною конструкцією, що, зрештою, втілиться у рішення, що поширюватиметься на кожного учасника спірних відносин. При цьому зазначимо ще один аспект, який заслуговує на увагу, а саме те, що при автоматизованому розподілі групового позову на певного суддю необхідно враховувати, що у його склад у спрощеному порядку входять окремі вимоги чисельних груп осіб, які зазвичай розглядалися би самостійно.

Крім того, переводячи дискусію у практичну процесуальну площину, зазначаємо, що діяльність судді доцільно поділити на два етапи. Перший – від відкриття провадження по справі до розгляду справи по суті. Так, вже під час прийняття першого процесуального рішення говоримо про визначальну роль судді, оскільки вже на етапі відкриття провадження по груповому позову суддя перевіряє дотримання формальних вимог під час його подання, що стосується загальних вимог, передбачених ст. 175 ЦПК України, встановлення підстав взагалі для відкриття групового провадження (обґрунтування того, що порушення прав чисельних груп осіб дійсно мало місце) і кількість осіб, які обов'язково мають приєднатись на початковому етапі до групового позову. Інші дії на зазначеному етапі пов'язані з організацією залучення максимальної кількості осіб, що зазнали порушення, та отримання від них відповідних доказових матеріалів завданих збитків. Системно аналізуючи представлене, зазначаємо, що окреслений етап є досить ємним за своєю суттю як для судді, так й для ініціюючого позивача (позивачів), їх представників, для реалізації якого необхідно відповідний часовий проміжок. Тому порівняно з позивним провадженням тривалішими є під час розгляду справ за груповими позовами, а кількість дій, що необхідно вчинити вказаним суб'єктам, – більшою.

Між тим, другий етап базується на результатах, отриманих на першому, під час якого кожен учасник багаточисельної групи реалізує комплекс своїх процесуальних прав; зауважимо лише той факт, що обсяг участі таких осіб набуває більш звуженого характеру, порівняно з можливостями ініціюючого позивача (позивачів). При цьому зазначаємо, що частина учасників судового розгляду, представлених у третій групі, робить свій внесок у встановлення істини по

справі, зокрема, експерт (спеціаліст) є досить затребуваним для розгляду справ за груповими позовами, адже сфери поширення масових порушень вирізняються своїм різноманіттям та потребують професійних знань, надаючи сторонам провадження необхідну доказову інформацію. Разом із тим варто зауважити, що їхні процесуальні права та обов'язки не вирізняються від тих, які такі суб'єкти реалізують під час позовного провадження. Однак, з огляду на те, що під час розгляду справ за груповими позовами предмет доказування має свої особливості, участь вказаних суб'єктів, відповідно, залежатиме від поділу його на загальне та індивідуальне доведення окремих доказових фактів.

Говорячи про працівників, які у встановленому порядку забезпечують здійснення організаційних та підготовчих дій групового провадження, спостерігаємо, що їх діяльність характеризується

обсягами дій, що варто вчинити, та документами, які підлягають опрацюванню.

Беручи до уваги проведене дослідження, а також системний підхід до вивчення особливостей, які характеризують осіб, що беруть участь у груповому провадженні, зауважимо, що роль кожного вирізняється своїми особливостями під час розгляду зазначеної групи справ. Саме суб'єкти групового провадження є тим фактором, що визначає сутність розгляду справ за груповими позовами. Крім того, констатуємо, що обсяг прав учасників зумовить їх диференціацію та їхню роль для встановлення істини по справі. Отже, вважаємо, що чітке закріплення у цивільному законодавстві процесуальних прав та обов'язків учасників судової справи є запорукою ефективності застосування механізму захисту прав та законних інтересів чисельних груп осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аболонин Г.О. Групповые иски в гражданском процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Екатеринбург, 1999. 28 с.
2. Островська Л.А. Непрямі (похідні) позови: міжнародний досвід та законодавство України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2008. 22 с.
3. Степаненко Т.В. Судочинство у справах за позовами про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2008. 20 с.
4. Кулахметова Ш.Б. Особенности рассмотрения арбитражными судами дел о защите прав и законных интересов группы лиц: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.15. Саратов, 2011. 24 с.
5. Журбіна Б.О. Процессуальные особенности рассмотрения судами дел по групповым и производным искам: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.15. Саратов, 2013. 28 с.
6. Миколаєць В.А. Групповий позов у цивільному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2014. 20 с.
7. Губської А.В. Групові позови в цивільному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2015. 20 с.
8. Борщенко В.В. Групові позови в господарському процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2015. 19 с.
9. Буробина Е. Групповые иски и адвокатские риски. Новая адвокатская газета. 2010. № 05 (070). С. 10–11.